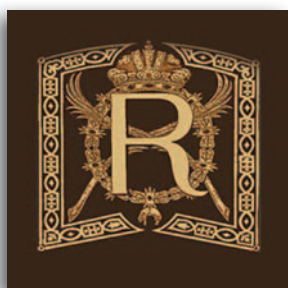

Nicolaus Zangius, dočasný moravský kapelník

Když na sklonku jara 1617 zemřel v Olomouci hudebník Nicolaus Zangius, všimli si toho jen místní úředníci, kteří museli sepsat skromný majetek zesnulého cestovatele.

TEXT — VLADIMÍR MAŇAS

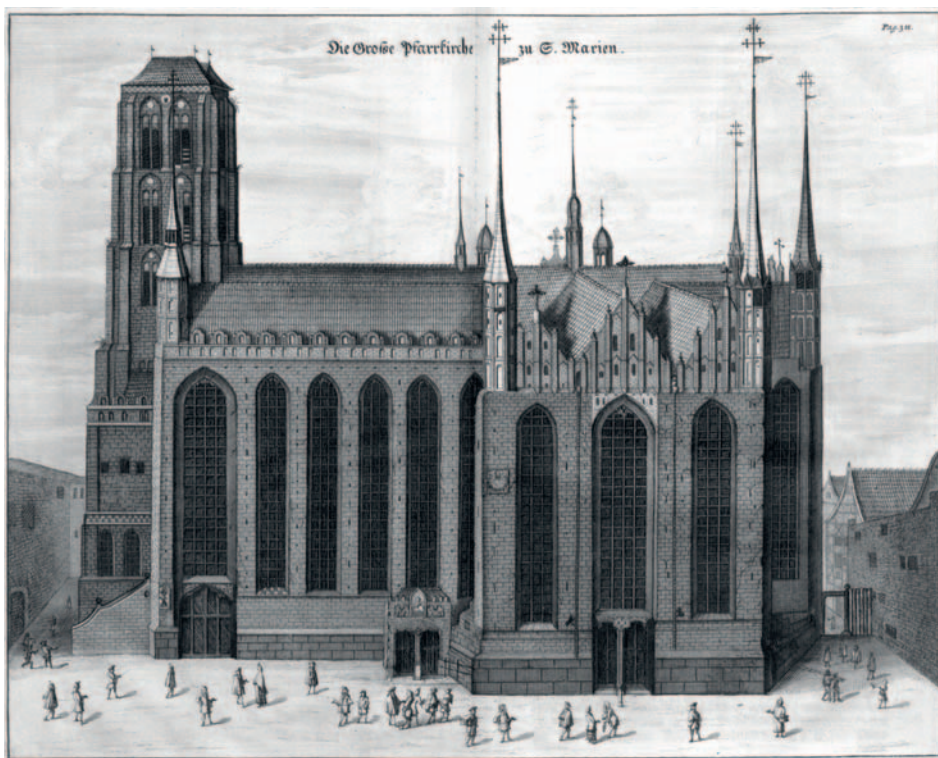
Trvalo téměř dva roky, než se Zangiův poslední chleboďárce, berlínský kurfiřt, rozhodl obsadit místo dvorního kapelníka jiným hudebníkem. Zpráva o Zangiově skonu do Berlína nejspíše vůbec nedošla. Ještě několik let vycházely v Berlíně dál Zangiovy sbírky světských vícehlasých písní na německé texty, nejoblíbenější část jeho nevelkého díla.

Ve stínu Zangiovy rozsáhlé světské tvorby stojí duchovní skladby na převážně latinské texty. Především takové se mohly univerzálně

uplatnit na počátku 17. století: na dvoře jednoho z nejbohatších moravských šlechticů Karla z Lichtenštejna, jemuž Zangius nejspíše sestavil a vybavil *muziku*, instrumentální soubor, který šlechtice reprezentoval v době, kdy zastával funkci moravského zemského hejtmána (1604–1607). V lichtenštejnské sbírce hudebnin, dnes nejspíše ztracené, bylo právě roku 1607 zaznamenáno téměř čtyřicet Zangiových latinských motet pro šest až šestnáct hlasů. Téměř všechna šestihlasá moteta vydal Zangius ve sbírce *Cantiones sacrae* (Videň 1612, v nezměněné podobě také v Lipsku 1613), věnované v obou vydáních Hynkovi Bruntálskému z Vrbna, zeti Karla staršího ze Žerotína, s nímž byl Zangius také v kontaktu. Už jen toto úvodní klubko informací svědčí o tom, že Zangiova pouta k českým zemím a Moravě zvláště byla dosti pevná a zároveň jen jedna z mnoha v síti kontaktů tohoto kosmopolitního středoevropského hudebníka.

Životopis plný mezer

Mezery nelze v tomto případě ztotožňovat s pomlkami v hudbě. Druhé jsou nedílnou součástí hudebního proudu, nezodpovězené otázky však životopisu na krásu nepřidávají, tedy alespoň ne tomu obvyklému. Elegantně se s tímto sisyfovským úkolem vyrovnal už Robert Eitner, když ve svém monumentálním díle *Quellenlexikon* podotýká, že Zangiův život lze prakticky jen odušit z jeho jednotlivých vydávaných sbírek. Postupně zpřístupňování pramenů a také jejich digitalizace v posledních letech přece jen poskytuje větší množství informací o tomto pozapomenutém skladateli, zároveň však otevírá i řadu otázek.

Gdaňský Marienkirche na mědirytu Petera Willera. Z knihy Reinholda Curicke: *Der Stadt Dantzig. Historische Beschreibung: Worinnen Von dero Ursprung, Situation, Regierungs-Art, geführten Kriegen, Religionsund Kirchen-Wesen ausführlich gehandelt wird.* Amsterdam 1688. Sächsische Landesbibliothek — Staats- und Universitätsbibliothek Dresden. *Hist.urb.Germ.53, misc.1.*

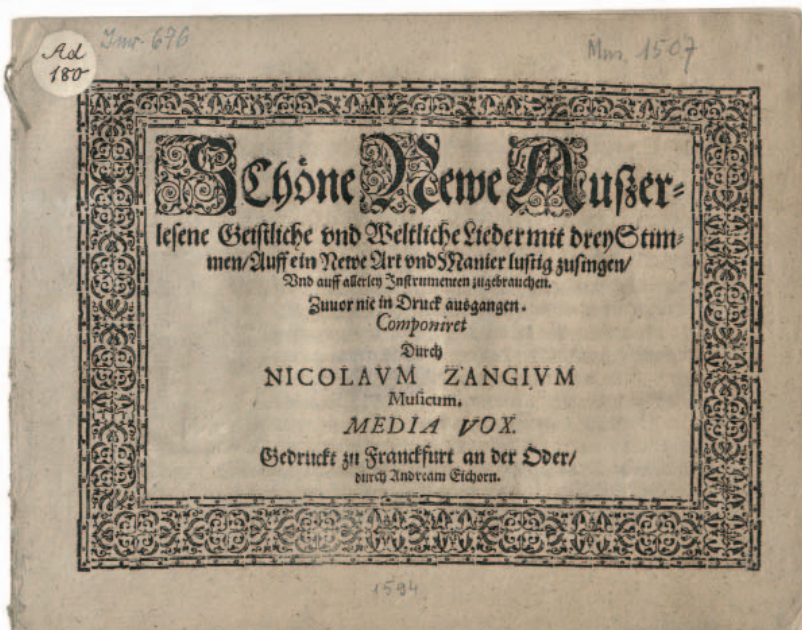
Zangiův braniborský původ bývá tradičně odvozován z jeho první známé sbírky *Schöne Neue Auszerlesene Geistliche vnd Weltliche Lieder mit drey Stimmen* (Frankfurt nad Odrou 1594), kde je nazýván jako *Marchiacus*, tj. z Marky, resp. z Braniborska. Zdánlivě malá pravděpodobnost hypotézy, že by se toponymum *Marchiacus* vztahovalo spíše k tehdejší oblasti jeho působení, případně k místu jeho hudební formace, vzrůstá s odkrýváním širšího kontextu. V žádné z pozdějších sbírek se Zangius jako *Marchiacus* již neoznačuje, naopak. V příležitostném tisku, vydaném roku 1602 v Budyšině, je skladatel charakterizován jako *musicus gedanensis*. Tehdejší aktuální působiště v Gdaňsku je tedy Zangiovou nejstručnější charakteristikou. Na obdobném principu se zakládá titulatura v jeho pozdějších sbírkách (je-li vůbec obsažena) a v rozmezí let 1603 až 1611 užíval často jen titulu císařského služebníka (*Sacrae Caesareae Maiestatis aulicus*) bez dalšího upřesnění.

Případné zpochybnění Zangiova braniborského původu otevírá možnost uvažovat o něm jako o příbuzném skladatele Narcisse Zängela, který se narodil kolem roku 1555 v Augšpurku. Narcissův příbuzný či přímo mladší bratr Nikolaus Zengel se narodil tamtéž nejpozději v roce 1568, spíše dříve. Na náklady augšpurských Fuggerů pobýval přibližně v letech 1582 až 1585 v Itálii. Záhy po návratu do Augšpurku, počátkem roku 1586, jej ve funkci fuggerovského dvorního varhaníka vystřídal jeho vrstevník Hans Leo Hassler. Původem augšpurský hudebník Niclas Zengel takto mizí z horizontu dosud známých pramenných údajů a literatury. Právě toto podivné mlčení, ale také určité paralely v kariéře i kompozičním stylu skladatelů Nicolause Zangia a Hanse Lea Hasslera nás nutí k obezřetnosti.

Když v roce 1597 vydal Zangius další sbírku, tentokrát v Kolíně nad Rýnem (*Etliche Schöne Teutsche Geistliche unnd Weltliche Lieder mit Fünff Stimmen*), působil jako kapelník brunšvického vévody Filipa Zikmunda. Počínaje rokem 1599 lze Zangiovy osudy sledovat téměř po měsících. Překvapivými se jeví poměrně velké vzdálenosti, které překonával. Někdy v první polovině roku 1599 odcestoval do Gdaňsku (Danzig), nejpřednějšího města v takzvaných Královských Prusích, tehdy součásti Polsko-Litevské unie. V tomto bohatém hanzovním městě

Titulní strana Zangiova *Magnificat II toni* (Praha 1609). Moravská zemská knihovna v Brně. ST5-0889.409, přív.

Titulní list vůbec první Zangiovy sbírky. *Schöne Neue Auszerlesene Geistliche vnd Weltliche Lieder mit drey Stimmen... Gedruckt zu Franckfurt an der Oder durch Andream Eichorn [1594]. Warszawa, Biblioteka Uniwersytecka. Sign. St. dr. Mus 1507.*

Hudba v dobové společnosti – žánrové obrázky.

se uplatnil jako hudebník městského farního kostela (*Marienkirche*) a zástupce dlouhodobě nemocného kapelníka Johannese Wanninga (*1603). V dopise dánskému králi Kristiánovi IV., datovaném 2. srpna 1599, se Zangius tituluje již jako místní kapelník. Dánskému králi věnoval blíže neznámou tištěnou skladbu či sbírku a nabídl mu své služby zprostředkovatele hudebníků, instrumentalistů i zpěváků. Nešlo o poslední kontakty Zangia s dánským královským dvorem, spíše o první příklad skladatelových aktivit jako (kulturního) agenta.

V Gdaňsku se Zangius dvakrát oženil. Záhy po druhém sňatku však město na několik let opustil kvůli morové epidemii. Odjel bez souhlasu městské rady, potažmo kostelních správců, a aniž by zajistil fungování chrámového kůru v době své nepřítomnosti. Všechny tyto výtky na jeho adresu zaznamenal autor kroniky gdaňského mariánského chrámu Eberhard Boetticher, který se právě roku 1602 stal jedním ze čtyř kostelních správců. Podle jeho údajů zemřelo při epidemii téměř 19 tisíc obyvatel, v soudobé křesťní matrice je zaznamenán počet

necelých 17 tisíc. Vcelku pochopitelný útěk Boetticher přesto připsal Zangiovi k tíži.

Zásadní zdroj informací pro Zangiův další itinerář poskytuje list, datovaný až 7. května 1603 v Augšpurku. Zangius se v něm před gdaňskou městskou radou omlouvá, že se do Gdaňsku nevrátil do Velikonoc, jak měl v plánu. Předchozí zimu dle svých slov strávil poklidně v Praze, kde císaři Rudolfovi dedikoval své skladby. Císař mu údajně nabídl funkci kapelníka, kterou Zangius s omluvou odmítl vzhledem ke svým závazkům v Gdaňsku. Přijal však funkci uvolněného dvorského služebníka.

Zangius a pražský císařský dvůr

Dle účetních knih pražského císařského dvora byl Zangius od 1. října 1602 veden ve funkci uvolněného císařského služebníka (*Hofdiener*, dle dvorských seznamů v kategorii *Hofdiener auf zwei Pferden von Haus aus*) s měsíčním platem 25 zlatých. Jmenování dlouholetého císařského instrumentalisty Alessandra Orologia do funkce vicekapelníka, k němuž podle dvorských účetních knih došlo 1. dubna 1603, může souviset se Zangiovou poznámkou o nabídce kapelnické funkce po churavějícím Philippovi de Monte, který zemřel 4. června téhož roku. Zangius se však, už jako císařský služebník, vydal nejpozději na jaře 1603 do Augšpurku. Zmíněný dopis z května 1603 doplňují také záznamy dvou Zangiových motet v rukopise augšpurského varhaníka Gumpelzhaimera, který k jednomu z nich přidal i zmínku o opsání v Augšpurku 7. května.

Není dosud známo, jakým způsobem Zangius získal zmíněný titul i nikoli nevýznamný plat císařského služebníka. Avšak v širším kontextu je nutno uvážit důležité okolnosti. Jeroným Makovský, kterému Zangius dedikoval svou sbírku čtyřhlasých písní, zastával v letech 1597 až 1603 úřad nejvyššího komorníka císaře Rudolfa II. Dedikace byt' vysoce postavenému dvořanovi je přece jen poněkud neobvyklá. Snad potvrzuje zásadní vliv Makovského na císařském dvoře a také jeho podíl na Zangiově jmenování dvorským služebním. Prakticky totožnou funkci jako Zangius, tedy místo uvolněného císařského služebníka zastával už od ledna 1602 Hans Leo Hassler. Tito císařští služebníci náleželi v dvorské hierarchii pod dohled nejvyššího hofmistra. Funkcí nejvyššího

císařského hofmistra a s tím spolejným předsednictvím tajné rady byl od září 1600 do října 1602 a posléze od prosince téhož roku až do svého náhlého odchodu 16. srpna 1603 pověřen Karel z Lichtenštejna.

Budování lichtenštejnské muziky

Nejpozději na podzim 1604 povolal Karel z Lichtenštejna Zangia do svých služeb, ačkoli ten stále zastával funkce kapelníka v gdaňském Marienkirche a císařského služebníka. Nejpozději v listopadu téhož roku postupně vzniká stálý hudební soubor. Lichtenštejnské účty však zároveň poskytují podstatný kontext: personální zajištění i hmotné vybavení muziky představuje jen jeden díl z tehdy probíhající krystalizace lichtenštejnského dvora, což dokládají především obrovské částky vynaložené na látky a příslušenství.

Karel z Lichtenštejna si prostřednictvím vídeňského kupce Lazara Henckela objednal u Bernharda Rossiho z Benátek hudební nástroje za více jak 54 zlatých. Vídeňskému knihkupci Martinu Keylovi pak byla za „různé hudebniny“ zaplácena velmi vysoká suma 124 zlatých. Výčet výdajů má své ospravedlnění především vzhledem ke skutečnosti, že inventáře hudebnin a hudebních nástrojů z prostějovského zámku (datované 1. 1. 1607 a k témuž datu následujícího roku) vídeňské nákupy podrobně dokumentují a s určitou mírou pravděpodobnosti umožňují také rozlišit hudebniny a nástroje získané odjinud. Vzhledem k vynaložené částce lze předpokládat, že drtivá většina hudebnin, zachycená prostějovskými inventáři, byla právě roku 1604 koupena ve Vídni. Zároveň se vnučuje také možnost, že Karel z Lichtenštejna – nejspíše Zangiovým prostřednictvím – skoupil prakticky veškerý dostupný sortiment tištěných hudebnin.

Vedle vybavení bylo nezbytné celý hudební soubor zajistit také po personální stránce, což byl zřejmě opět úkol Zangiův. Lichtenštejnské účty spíše jen okrajově zachycují nezbytné výdaje, avšak zároveň dokládají poměrně vysoký počet hudebních tovaryšů, snad primárně trubačů, kteří však ovládali i hru na další nástroje. Dne 27. listopadu 1604 bylo místnímu zámečníkovi zapláceno za dva zámky a dvanáct nových klíčů k místnosti hudebníků (*Music Jungen Cammer*) na zámku v Lednici. Hudební tovaryši zde tedy bydleli pohromadě

Georg Matthaeus Vischer: *Feldspurg* (1672). Moravská zemská knihovna v Brně, Moll-0000.370, přív. 03.

a postupně se učili ovládat větší spektrum nástrojů, jak bylo tehdy v případě hudebních profesionálů obvyklé. 7. května 1605 roku bylo zakoupeno dvanáct párů bot, tentokrát však v lichtenštejnském Prostějově, což by mohlo souviset s přesunem souboru či celého dvora.

K lichtenštejnským hudebníkům kromě tovaryšů a samotného kapelníka náleželi také další hudebníci: Zangiův služebník Ludwig Raidl, varhaník Daniel Hofman, cinkista Jeroným a loutnísta Peter Kapoun. Na výuce mladých hudebníků se kromě uvedených podíleli zřejmě také profesionální trubači – s výukou mohla souviset poměrně vysoká odměna desíti kop grošů míšeňských, vyplacených v polovině listopadu 1604 nejmenovanému trubači Jana z Althanu a snad také vysoký roční plat polního trubače Hanse Röttela ve výši sto kop grošů míšeňských.

Uzavření kruhu či pokračování labyrintu?

Zmíněná Boetticherova kronika mariánského kostela v Gdaňsku podává vcelku jednoznačné svědectví o tom, že na konci roku 1605 se Zangius do města vrátil a byl znovuveden do své původní funkce. Brzy se však vydal znovu do českých zemí, dochované dokumenty či tisky jej zachycují stále jakoby v pohybu (v Praze či Vratislavi, později i ve Vídni), nicméně samotná lichtenštejnská muzika už zřejmě zanikla, jak mimo jiné dokládají jen nepatrné proměny hudební sbírky pohledem zmíněných prostějovských inventářů. Po definitivním odchodu ze služeb

hanzovního Gdaňska roku 1607 se Zangius honosil hlavně titulem císařského služebníka. Takto je označen na vratislavském tisku tří motet, dedikovaných ke svatbě zmíněného Hynka Bruntálského z Vrba a Bohunky ze Žerotína, která se uskutečnila v září 1609 na Rosicích. Lze předpokládat, že při této příležitosti nechyběli přední aristokraté Moravy, ale i sám Zangius, který se mohl postarat o svatební hudbu. Kontakty v okruhu širší rodiny Karla st. ze Žerotína mu však možná pomohly i k získání vrcholného místa jeho kariéry, kapelnické funkce na kurfiřtském dvoře v Berlíně v polovině roku 1612. Zangiův vlastnoruční zápis v památníku pozdějšího kantora svatoalžbětinského kostela ve Vratislavi Gottfrieda Wagnera z května 1612 mimo jiné dosvědčuje úzké kontakty mezi těmito hudebníky. Díky nim se několik Zangiových skladeb dochovalo unikátně právě ve vratislavských rukopisech, spíše shodou okolností podobně jako další hudebniny včetně Zangiových děl, které do Vratislavi dostaly později s žerotínskou knihovnou. ✘

Zangiovy osudy autor podrobně mapuje v knize Nicolaus Zangius: hudebník přelomu 16. a 17. století. Na stopě neznámému (Brno: Masarykova univerzita 2021). Vybrané duchovní skladby nahrály pod autorovým vedením soubor Versus a Capella Ornamentata (CD Nicolaus Zangius: Cantiones Sacrae, Brno 2017), tato nahrávka je i součástí zmíněné knihy.